

DR RENATA SUCHENEK

Casimir the Great University in Bydgoszcz (Poland)

Research interests: Polish history, cultural history, socio-cultural phenomena revolving around unemployment, marginalized people, social exclusion, contemporary linguistics, and linguistic perception of the world

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4784-1736>

E-mail: renata.suchenek00@gmail.com

CC-BY-NC-ND 4.0 Deed

THE LIMITS OF FREEDOM IN A WORLD OF EXCLUDED PEOPLE

Granice wolności w świecie ludzi wykluczonych

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.36.23>

Wprowadzenie

Granice wolności we współczesnym świecie wyznaczają różne sfery życia – religijnego, szeroko pojętego społecznego, kulturowego, historycznego itp. W polskiej rzeczywistości, w której jeszcze wciąż żyje obraz wielkich Polaków – w tym Jana Pawła II, Stefana Wyszyńskiego, Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego, Ignacego Jana Paderewskiego – wciąż pozostają realne szanse na posługiwanie się językiem moralności¹, czy językiem o zabarwieniu etycznym.

Metaetyczne rozważanie nt. języka komunikatów i ich logicznych przesłanek, otwierają możliwości na przyjrzenie się moralnym przesłankom, którymi kierują się osoby prezentujące różne postawy. Powołując się na przedstawicieli filozofii moralności, do których zalicza się George Edward Moore (1873-1958), Charles Leslie Stevenson (1908-1979), Richard Mervyn Hare (1919-2002)², można przybliżyć sobie w sposób teoretyczny podstawy do rozumienia idei języka moralności i postaw przyjmowanych w obliczu dookreślania granic wolności człowieka współczesnego, w tym człowieka żyjącego wśród ludzi wykluczanych społecznie.

Zgodnie z teorią R. M. Harego, który przyjmował dwupłaszczyznowo strukturę myślenia moralnego, moralność człowieka wynika z zasad moralnych składających się z podklas: „Klasa zasad moralnych człowieka składa się z dwóch podklas:

1. uniwersalnych zasad będących nakazami, których naruszenia człowiek nie dopuszcza; będą to [...] »krytyczne zasady moralne« – jako takie podatne na tego rodzaju uszczegółowienie i przystosowanie do konkretnych wypadków, tak że nie muszą być naruszane;

2. domniemanych zasad, które co prawda mogą zostać naruszone, zostają jednak wybrane [...] w procesie myślenia krytycznego, podczas którego zastosowanie znajdują zasady moralne należące do pierwszej podklasy”³.

Bardziej uszczegółowione podejście do pojęć oscylujących wokół moralności i jej wyrażania za pomocą języka moralności w obrębie semantyki moralności można dostrzec w opracowaniach z autorstwa metaetyków reprezentujących antyrealizm i nondeskryptywizm

¹ M. Środa, *Zapomniany język moralności*, [w:] <https://wyborcza.pl/7,75968,30739944,zapomniany-jezyk-moralnosci.html>

² D. Ślęczek-Czakon, *Jak myśleć o sprawach moralnych? Koncepcja Richarda Mervyna Hare’a*, [w:] "Folia Philosophica" T. 29, (2011, s. 257-275.
https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/2259/4/Slęczek_Czakon_Jak_myslec_o_sprawach_moralnych.pdf

³ R. M. Hare, *Myślenie moralne. Jego płaszczyzny, metody i istota*, przekł. J. Margański, Warszawa 2001, s. 80.

(Alan Gibbard, Simon Blackburn, Terry Horgan, Mark Timmons czy Stephen Barker), czy realistami i deskrytywistami metaetycznymi (David Brink, Peter Railton, Michael Smith, David Copp, Frank Jackson)⁴. Metaetycy⁵ dostrzegają fenomeny w języku moralnym, które skupiają się na konstrukcji zdań moralnych, na sądach moralnych wyrażanych za pomocą słów, imperatywów, itp., o czym można przeczytać w poniższym zestawieniu fenomenów w języku moralnym za Krzysztofem Sają:

- „zдания moralne są oznajmieniami: wyrażone są w trybie oznajmującym”, „sądy moralne na pierwszy rzut oka wydają się być prawdziwe albo fałszywe, jawią się, (...) jako posiadające niezależne od subiektywnych postaw warunki prawdziwości”,

- „niektóre zdania moralne wydają się orzekać o pewnych rzeczach własności moralne”,

- „pojęcia i zdania moralne bardzo często posiadają komponentę emotywną, perswazyjną – są ekspresją postaw, za pomocą których odnosimy się do rzeczywistości, wyrażając nasze uczucia oraz nakłaniając do podobnych uczuć innych”,

- „zдания moralne ze zwrotami takimi jak „powinno się”, „musieć” czy “jest obowiązkiem” bardziej przypominają imperatywy niż orzeczenia: wydaje się, że są zakamuflowanymi, złożonymi nakazami, a nie opisami”,

- „zдания moralne wchodzą w relacje inferencyjne i mogą być, w przeciwieństwie do imperatywów lub ekspresji emocji czy postaw, przesłankami i konkluzją wnioskowań logicznych”,

- „warunki poprawnego stosowania przynajmniej niektórych słów moralnych są różne dla ludzi z odległych epok i miejsc. Dotyczy to przede wszystkim tzw. grubych pojęć moralnych, takich jak odważny, uczciwy, sprawiedliwy, umiarkowany, rozwiązyły itd.”⁶.

Powyższe uwagi na temat języka moralności skłaniają do przeniesienia ich założeń do opisu granic wolności, które tworzą sobie ludzie wykluczani społecznie, jak również do przybliżenia teoretycznych granic wolności narzucanych przez społeczeństwo ludziom wykluczonym społecznie. Fakt istnienia ze względu na epokę i miejsce słów moralnych na określanie ludzi i ich zachowań, takich jak cytowane powyżej, sprawiedliwy, odważny, rozwiązyły itp. otwiera drogę do typizacji postaw, jak również to stanowi źródło obrazu świata – zachowań społecznych⁷. Staje się podstawą, z punktu widzenia historyka, do analizowania źródeł historycznych – w postaci zapisów dokumentów pisanych (w postaci sprawozdań organizacji społecznych, raportów policyjnych, artykułów prasowych, itp.) jako nośników wiedzy o świecie i ludziach go tworzących.

Z perspektywy długiego trwania stereotypowe traktowanie ludzi wykluczonych społecznie – bezdomnych, prostytutek, żebraków, ale również seniorów, osób niepełnosprawnych – jako niezdolnych do całościowej inkluzji społecznej⁸, jak również pozbawionych wolności wyboru (z uwzględnieniem granic wolności – wewnętrznych [psychiczne, naturalne, itp.], zewnętrznych [fizyczne, społeczne])⁹ można odnaleźć w warstwie semantycznej języka moralności. Z kolei perspektywa etyczna oraz społeczny ogląd stanie się w niniejszym artykule przyczynkiem do rozważań nt. stawiania granic wolności społecznie usankcjonowanej, opartej na wzorcach moralnych, a stereotypowych ograniczeniach. Do tego celu pomocne będą materiały źródłowe wyekscerpowane z archiwów państwowych oraz archidiecezjalnych np.,

⁴ K. Saja, *Semantyka moralności a kryteria wyboru teorii metaetycznej*, *Etyka* 41, 2008, s. 150. (147-161).

⁵ *Metaetyka*, [w:] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/metaetyka;3939972.html>

⁶ K. Saja, *Semantyka moralności a kryteria wyboru teorii metaetycznej*, *Etyka* 41, 2008, s. 153-154.

⁷ D. Leszczyński, *Struktura poznania i obraz świata. Zagadnienia podmiotowych warunków poznania we współczesnej filozofii*, Wrocław 2010, s. 638.

⁸ A. Pańczyszyn, *Inkluzja społeczna – podstawowy przegląd*, [w:] <https://kompasesg.pl/esg/inkluzja-spoleczna-podstawowy-przeglad/>, [dostęp: 11.02.2025]

⁹ O. Górecki, *Granice wolności jednostki – problemy metodologiczne i klasyfikacja pojęcia*, s. 73-73, [w:] http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79027/04_Gorecki_O_Granice_wolnosci_jednostki_problemy_m_etodologiczne_i_klasyfikacja_pojecia.pdf, [dostęp: 11.02.2025]

Archiwum Archidiecezjalnego w Częstochowie, Archiwum Państwowego w Kaliszu, Archiwum Państwowego w Poznaniu, czy też z prasy, z networku, z filmów¹⁰, itp.

Mając na względzie założenia teoretyczne dotyczące granic wolności, które uwzględniają – blokady, takie jak:

- blokady naturalne, wynikające „z nabytych chorób oraz ich konsekwencji, jak i w szczególności z uzależnień”¹¹,
 - blokady konwencjonalne, będące:
 - wynikiem ograniczania przez „światopogląd i sumienie człowieka, jakimi są przykładowo normatywne systemy aksjologiczne lub religijne”¹²,
 - zmierzające do „podporządkowania człowieka poprzez manipulację lub kłamstwo”¹³, jak również bariery, które mogą mieć swoje źródło:
 - w fizyczności;
 - w społeczeństwie – obserwowane na płaszczyźnie relacji: „pomiędzy samymi jednostkami”¹⁴, czy „pomiędzy jednostką a społeczeństwem lub grupami społecznymi”¹⁵; jak również dostrzegane w obszarze „stanu faktycznego wpływającego na zakres wolność człowieka rozumieć, takie ograniczenia, które wynikają z ubóstwa lub bezrobocia”¹⁶;
- przybliżone zostaną blokady i bariery, które ograniczają wolność bezdomnych, żebraków, seniorów, niepełnosprawnych.

W niniejszym artykule zostaną przybliżone granice wolności wśród bezdomnych, żebraków, seniorów. Te trzy grupy poddane będą analizie pod kątem barier i blokad, jakie im towarzyszą w przestrzeniach społecznych (w społeczeństwie). Dostrzeżone będzie również stereotypowe postrzeganie reprezentujących poszczególne podgrupy ludzi wykluczanych w przestrzeni stu lat. Do przybliżenia tych grup zostaną wykorzystane źródła archiwalne i z networku.

¹⁰ Zgodnie z założeniami metodologicznymi nt. źródeł historycznych za G. Labudą i E. Domańską będzie badana rzeczywistość społeczno-historyczna. Zob. E. Domańska, *Wiedza o przeszłości – perspektywy na przyszłość*, [w:] „Kwartalnik Historyczny” R. CXX, 2013, nr 2, s. 233-235; G. Labuda, *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznej z Posłowiem*, Poznań 2010, s. 43-44.

¹¹ O. Górecki, *Granice wolności jednostki*, op. cit., s. 72.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ O. Górecki, *Granice wolności jednostki*, op. cit., s. 73.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

1. Bezdomni

Tabela nr 1. Bezdomni w Polsce

Bezdomni w Polsce			
Źródło	Opis	Blokady wolności	Bariery wolności
AAC	<i>Ilość osób: obecnie znajduje się w Schronisku 12 osób od lat 38 do 70 wyznania katolickiego, płci żeńskiej, narodowości polskiej.</i> ¹⁷		Ubóstwo
AAC	<i>Odwiedzanie ubogich. Domy noclegowe męskie, żeńskie i odwiedzanie ich w domu są do dziś dnia praktykowane. Tysiące obiadów wydawano dziennie dla dorosłych biednych kalek starców nie tylko w schroniskach ale przy odwiedzaniu w domu.</i> ¹⁸	Choroby, niepełnosprawność	Ubóstwo
<i>Ojciec zamontował pięcioro swoich dzieci Nożem po zarzynał je nad miednicą, poczem ułożył swe ofiary na podłodze według starszeństwa, Gazeta Powszechna, 29.03.1935</i> ¹⁹	<i>(...)Ojciec poszedł następnie do Tarnowa, gdzie oddał się w ręce policji. Dzieciobójca opowiada o wypadku z tępym spokojem, podkreślając, że z planem zamordowania dzieci nosił się już od 2 miesięcy. Powodem potwornego czynu miała być utrata zarobku i mieszkania z dniem 1 kwietnia.</i>		Ubóstwo, brak pracy
<i>Po eksmisji porzucili swoje dzieci, Gazeta Powszechna, 25.03.1937</i> ²⁰	<i>Onegdaj komornik sądowy wyeksmitował z mieszkania z Nowej Wsi na Śląsku, 32-letniego bezrobotnego Alojzego Kałużnego i jego żonę. Urządzenie mieszkaniowe umieszczono na podwórzu domu, tam też pozostawiono czworo małych dzieci. W pewnej chwili zrozpaczeni rodzice porzucili wszystko i zbiegli, dzieci oddano do Sierocińca w Świętochłowicach. Rodziców poszukuje policja.</i>		Ubóstwo, brak pracy
<i>Aneta Kaczmarek, Bezdomni grają w piłkę na ulicy w Częstochowie, Dziennik Zachodni, 5.05.2013</i>	<i>XI Mistrzostwa Polski Bezdomnych w Ulicznej Piłce Nożnej to masa pozytywnych emocji - zarówno dla zawodników jak i kibiców. Dla tych pierwszych, piłka nożna to sposób na niełatwą codzienność, a dla niektórych wręcz sposób na życie. (...) Brajan ma 20 lat. Na ulicę trafił 11 miesięcy temu po tym, jak rodzice wyrzucili go z domu. – Brałem narkotyki, piłem, okradałem rodziców, wszczynałem awantury. Gdy wylądowałem na ulicy, nie miałem się gdzie podziać. Tak trafiłem do Monaru w Dębowcu. Dopiero tam zrozumiałem, że pora zmienić swoje życie – opowiada chłopak. Historia Anity była podobna. Narkotyki, alkohol. Bezradnym rodzicom w końcu brakło cierpliwości i dziewczyna znalazła się na bruku. – Na początku to kuratorka namawiała mnie, żeby zacząć się leczyć. W końcu sama dojrzałam do tej decyzji. 10 maja kończę 18-miesięczną terapię i zaczynam samodzielne życie – mówi Anita. (...)</i>	Uzależnienia od narkotyków, alkoholu	

¹⁷ Sprawozdanie z działalności Schroniska św. Ducha Kongregacji III Zakonu na Jasne Górze za czas od 1 kwietnia 1932 do 31 marca 1933 r., [w:] Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie, sygn.. KB 34.

¹⁸ Sprawozdanie z działalności Caritas Diecezji Częstochowskiej dn. 14 sierpnia 1946, [w:] AAC, KB 35, Katolickie Stowarzyszenie Dobroczynności Diecezji częstochowskiej pod nazwą „Caritas” 1931-1939, 1945/6.

¹⁹ Gazeta Powszechna, Poznań, 29.03.1935, nr 75, s. 1.

²⁰ Gazeta Powszechna, Poznań, 25.03.1937, nr 70, s. 4.

	<i>Noclegownia jest czynna od 17 do 10, w dzień trzeba coś ze sobą robić. Na pomysł z piłką nożną wpadł ksiądz Paweł, który zaproponował rozgrywki z klerykami. Udział w Mistrzostwach Polski to jednak pomysł siostry Mileny, "Gwiazdeczki", jak mówią o niej podopieczni. To ona zaproponowała, by drużyna wystartowała w zawodach. (...)²¹</i>		
<i>Wepchnął bezdomnego pod koła pojazdu, Komenda Miejska Policji w Żorach, 4.11.2014</i>	<i>Kryminalni z Żor namierzili i zatrzymali mężczyznę, który w biały dzień wepchnął pod koła pojazdu 52-latek. Mimo, że sprawca zbiegł z miejsca zdarzenia, już po 3 godzinach znalazł się w policyjnej celi. (...) Zebrany materiał dowodowy pozwolił na przedstawienie zarzutu narażenia na niebezpieczeństwo jednemu z nich, gdyż jak ustalili śledczy to 28-letni mieszkaniec powiatu pszczyńskiego wepchnął bezdomnego pod samochód i uciekł ze swoim 23-letnim kolegą z Żor do lasu. Obaj mężczyźni byli pijani, a sprawca miał prawie 2 promile alkoholu w wydychanym powietrzu. Trzeźwy natomiast był 52-latek i kierowca pechowego pojazdu, który uderzył w bezdomnego.²²</i>		Relacja pomiędzy jednostkami
<i>Bezdomni w sklepach, tramwajach i autobusach. Brudnym i cuchnącym zabrania się..., Express Ilustrowany, 3.01.2015</i>	<i>Na darmową kawę lub herbatę do restauracji sklepu IKEA w Porcie Łódź wpadają zimą od poniedziałku do piątku bezdomni. Ciepłe napoje należą się im wtedy jako... posiadaczom pomarańczowych kart programu lojalnościowego IKEA, które – jak inni klienci – otrzymali bezpłatnie. (...) Bezdomni odwiedzają chętnie także Manufakturę oraz Galerię Łódzką. – Przesiadują przede wszystkim w części restauracyjnej lub na ławeczkach rozstawionych na terenie obiektu – mówi Beata Stefańska, dyrektor Galerii Łódzkiej. – Nie awanturują się, nie zaczepiają innych klientów. Nie wyrzucamy więc ich, pozwalamy im się ogrzać. Nie wszystkim się to podoba. – Niektórzy bezdomni, delikatnie mówiąc, bardzo brzydko pachną – narzeka klientka Manufaktury. – Zdarza się poza tym, że proszą o pieniądze. Zimą brudni i cuchnący bezdomni pojawiają się licznie także w autobusach i tramwajach. Jeżdżą od krańcówki do krańcówki. Zgodnie z przepisami, pasażerom o niechlujnym wyglądzie lub odrażającym zapachu zabrania się przebywać w pojazdach. Mogą zostać z nich usunięci.²³</i>		Relacja między jednostkami (bezdomnymi) a społeczeństwem
<i>Tutaj w Bydgoszczy od wielu lat nocują bezdomni, Gazeta Pomorska, 4.03.2018</i>	<i>(...) Z różnych powodów nie chcą lub nie mogą dostać się do schroniska. Często śpią w klatkach schodowych, skąd najczęściej bywają przeganiani. Wielu nocuje w miejscach, gdzie warunki atmosferyczne są szczególnie dokuczliwe. Jeśli znacie miejsca, gdzie sypiają bezdomni, wystarczy jeden telefon, by im pomóc. Problem jest duży. W ubiegłym roku pojawiły się</i>	Uzależnienia	

²¹ Dziennik Zachodni, [w:] <https://dziennikzachodni.pl/bezdomni-graja-w-pilke-na-ulicy-w-czestochowie-zdjecia/ar/885626>

²² Komenda Miejska Policji w Żorach, [w:] <https://zory.policja.gov.pl/k31/informacje/wiadomosci/127502,Wepchnal-bezdomnego-pod-kola-pojazdu.html>

²³ Express Ilustrowany, [w:] <https://expressilustrowany.pl/bezdomni-w-sklepach-tramwajach-i-autobusach-brudnym-i-cuchnacym-zabrania-sie-zdjecia/ar/c3-3703492>

	<i>szacunki, że Bydgoszcz jest drugim miastem w Polsce, jeśli chodzi o liczebność bezdomnych. Zobacz, gdzie i jak nocują bezdomni.(...)</i> ²⁴		
Katarzyna Bednarczykówna, <i>Jeśli bezdomny nie jest pijany albo się nie awanturuje, to nie ma podstaw, by zabronić mu nocowania na klatce schodowej</i> , Gazeta Wyborcza, 8.01.2019	<i>Jeśli choć jedna osoba z bloku chce przenocować zimą bezdomnego na klatce schodowej, pozostali mieszkańcy nie mają prawa go wygonić - poinformowała wczoraj straż miejska. Usłyszałem od policji, że jeśli bezdomny nie jest pijany albo nie awanturuje się, to nie mam podstaw, by zabronić mu nocowania na mojej klatce schodowej – napisał nasz czytelnik z Pragi. W jego budynku taka osoba nocuje już od jakiegoś czasu. Śpi na półpiętrach albo na schodach. – Nie wiem, czy zna kod do drzwi, czy łapie je,(...)</i> ²⁵	Naturalna – uzależnienie	Społeczna – stan faktyczny ubóstwo; relacja społeczeństwa – negatywna; brak zgody na przebywanie w tej samej przestrzeni;
<i>Bezdomni coraz bardziej agresywni</i> , Portal zlotowskie.pl, 14/04/2021	<i>– Wielokrotnie miałam zgłoszenia o agresywnych zachowaniach tych panów. Wiem, że mieliście w takich sprawach niejedną interwencję. Najczęściej jest to w godzinach rannych przy PKP, gdy przyjeżdża pociąg z osobami, które idą do pracy – radna zwróciła się do uczestniczącego w ostatniej sesji Rady Miejskiej Złotowa komendanta powiatowego policji. Prosiła o reagowanie na te sytuacje, które oprócz stacji, najczęściej mają miejsce w pobliżu zlotowskich marketów. Już po sesji radna doprecyzowała nam, że wiele osób na gorąco informowało ją o zajściach w trakcie pracy w aptece. (...) W ubiegłym roku policja doprowadzała nietrzeźwe osoby do komendy ponad trzysta razy. Robert Chwedczyk przyznał, że na mężczyzn nie działają pouczenia czy mandaty, nie są w stanie ich płacić. W grę wchodzi tylko wnioski o ukaranie do sądu. Radna Jęsień-Barabasz podkreśla, że problem najczęściej dotyczy tych, którzy nie chcą nocować w noclegowni, a nie chcą, bo warunkiem jest stan trzeźwości.</i> ²⁶	Uzależnienia	
Xymena Borowiecka, <i>Anna Karwan była bezdomna!</i> "Mieszkałam kilka miesięcy na Dworcu Centralnym". Jak do tego doszło?, Kobieta.pl, 06.06.2022	<i>(...) ojciec miał problem z alkoholem i agresją, dlatego wieku 16 lat wokalistka wyprowadziła się z domu i przyjechała szukać szczęścia do Warszawy. Później zmagala się również z depresją. Nie wiedzieliśmy jednak, że Anna Karwan była bezdomna (...) Nauczyłam się na tym dworcu, gdzie jest miejsce, do którego można się zanurzyć bezpiecznie, a gdzie nie wolno wchodzić. A jak znajdziesz stowę na ulicy i są też mieszkańcy oprócz ciebie, to trzeba się tym po prostu podzielić - dodała.</i> ²⁷	Naturalna – choroba – depresja	Sytuacja rodzinna agresywny ojciec
<i>Koszmar. Nastolatkwie wpełzną bezdomnego</i>	<i>Jak ustalili policjanci, nie był to zwykły wypadek. Przyczyniło się do niego dwóch nastolatków w wieku około 17-19 lat. Podeszli oni do stojącego przy</i>		Relacja pomiędzy jednostkami

²⁴ Gazeta Pomorska, [w:] <https://pomorska.pl/tutaj-w-bydgoszczy-od-wielu-lat-nocuja-bezdomni-zdjecia/gh/12979118>

²⁵ Gazeta Wyborcza, [w:] <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,24340646,jesli-bezdomny-nie-jest-pijany-albo-nie-awanturuje-sie-to-nie.html>

²⁶ Portal zlotowskie.pl, [w:] <https://zlotowskie.pl/artukul/bezdomni-coraz-bardziej-n1161101>

²⁷ Kobieta.pl, [w:] <https://www.kobieta.pl/tak-zyjemy/gwiazdy/anna-karwan-byla-bezdomna-mieszkałam-kilka-miesiecy-na-dworcu-centralnym-jak-do-tego-doszło-220606125726/>

pod koła trolejbusu, o2.pl, 1.09.2023	skrzyżowaniu z ul. Ruską mężczyzny i wepchnęli go na jezdnię, tuż przed nadjeżdżającym trolejbus. ²⁸		
Bocian, <i>Tragedia na Dworcu Centralnym. Zmarł bezdomny</i> , Miejski Reporter, 22.12.2024	Okolo godziny 4 w nocy na Dworcu Centralnym doszło do zgonu osoby w kryzysie bezdomności. (...)Mimo długiej reanimacji 52-letni obywatel Białorusi zmarł. Jak się dowiadujemy mężczyzna był osobą bezdomną. ²⁹		Osoba w kryzysie bezdomności

Osoby, będące bezdomnymi poprzez swoją sytuację egzystencjalną, tkwiące na skutek procesu marginalizacji w konkretnym społeczeństwie³⁰, mają ograniczoną wolność poprzez bariery i blokady. Niejednokrotnie ich potrzeba wolności – rozumiana jako wyzwolenie z systemu nakazów i zakazów, prowadzi do barier, które wytwarza społeczeństwo. Taki stan rzeczy reprezentują wymienione przykłady zawarte w tabeli nr 1. Bezdomni, żyjąc w swych skupiskach (na dworcach, ulicach, klatkach schodowych, pod mostami), nierzadko nadużywając alkoholu, narkotyków (blokada naturalna – przykłady z Dziennika Zachodni, Gazety Pomorskiej), prowadzą odmienny styl życia, który społecznie jest nieakceptowany. Pozyskując jedzenie z ośrodków pomocy, darmowych jadłodajni (prowadzone przez oddziały Caritas³¹, stowarzyszenia)³², ze śmietników, z punktów gastronomicznych, które oferują darmowe napoje w celach promocyjnych, burzą porządek społeczny, zgodnie z którym każdy człowiek zdrowy, w sile wieku powinien pracować, utrzymywać się a nie być na łasce instytucji społecznych, czy kościelnych. Ten nieład uzupełniają elementy tworzące obraz bezdomnego w postaci jego wyglądu i zapachu, a nawet agresywnych zachowań, co odstrasza inne osoby, wpływając negatywnie na odbiór społeczny bezdomnych jako grupy ludzi z reguły wybierających taką formę życia. Stereotypowo bezdomnych, z racji obserwacji społecznych, tłumaczy się jako:

- bezdomność to wybór,
- bezdomni nie pracują,
- bezdomni są niewykształceni,
- bezdomni nie mają bliskich,
- bezdomni są niebezpieczni,
- bezdomni to alkoholicy³³.

Te stereotypowe ustalenia pokazują jak w rzeczywistości społecznej tworzone są bariery ograniczające wolność bezdomnych. Przykłady wyekscerpowane ze źródeł pisanych poświadczają istnienie takich barier. Przykłady z okresu międzywojennego potwierdzają drogę ku bezdomności młodych osób, które pozbawione pracy, były gotowe do porzucenia lub/i dokonania morderstwa na najbliższych (zob. Gazeta Powszechna – 1935, 1937). W XXI wieku – przyczyny bezdomności bywają zróżnicowane, od chorób, utraty pracy, domu, niemożności

²⁸ o2.pl, [w:] <https://www.o2.pl/informacje/koszmar-nastolatki-wepchneli-bezdomnego-pod-kola-trolejbusu-6936973837900416a>

²⁹ Miejski Reporter, [w:] <https://miejskireporter.pl/tragedia-na-dworcu-centralnym-zmarl-bezdomny/>

³⁰ J. Sztumski, *Systemowa analiza społeczeństwa*, Katowice 2013, s. 122.

³¹ W okresie dwudziestolecia działały Caritas na rzecz bezdomnych, zob. ACC, KB 35, *Katolickie Stowarzyszenie Dobroczynności Diecezji częstochowskiej pod nazwą „Caritas” 1931-1939, 1945/6*; Państwowe Archiwum w Poznaniu, Atka miasta Poznania, sygn.. 3985 *Związek Towarzystwa Dobroczynnego Caritas*. Współcześnie przykładowo przy Drukarskiej 6 w Bydgoszczy znajduje się jadłodajnia Caritasu. Zob. więcej [w:] <https://metropoliabydgoska.pl/glodni-w-bydgoszczy-gdzie-moga-otrzymac-jedzenie/>

W Poznaniu działają cztery jadłodajnie Caritasu: Jadłodajnia pw. św. Brata Alberta przy ul. Ks. Piotra Ściegiennego 133; Jadłodajnia pw. św. Józefa przy ul. Niegolewskich 23; Jadłodajnia pw. św. Urszuli Ledóchowskiej przy ul. Taczaka 7; Jadłodajnia pw. św. Elżbiety dla potrzebujących przy ul. Łąkowej 4, [w:] <https://caritaspoznania.pl/akcje/pomozmy-poznanskim-jadlodajniom-wspierac-ludzi-potrzebujacych!>

³² Bydgoskiego Stowarzyszenia Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Bydgoszczy.

³³ „Lump, menel, alkoholik”. 6 historii, które łamią stereotypy o bezdomności, [w:] <https://pl.aleteia.org/2021/04/14/lump-menel-alkoholik-6-historii-ktore-lamia-stereotypy-o-bezdomnosci>

spląty kredytu, po poszukiwanie sensu życia (zob. przykłady w tabeli nr 1). Zaobserwowane zdarzenia w postaci aktów agresji i przemocy względem bezdomnych stanowią skrajny przejaw istnienia barier wolności, o czym poświadczają przykłady – z 2023 r. – *Nastolatki wpełzną bezdomnego pod koła trolejbusu*, z 2014 r. – *Wpełznął bezdomnego pod koła pojazdu*.

2. Żebracy

Żebracy w odbiorze społecznym w ujęciu stereotypowym zyskują negatywne konotacje. Ich sposób na życie zazwyczaj kojarzy się z wyrachowanym sposobem na łatwy zarobek³⁴. W pismach, z okresu dwudziestolecia międzywojennego, pozyskanych z archiwów państwowych wyłaniają się dwa typy żebraków – żebracy, którzy nie mają „żadnego źródła dochodu, a wskutek niezdolności do pracy, muszą szukać wsparcia po domach prywatnych”³⁵; żebracy – fizycznie zdrowi, którzy czując wstręt do pracy, wędrują, jak typowi włóczędzy, z miasta do miasta, od wioski do wioski, zarabiając na chleb „codziennym wyłudzeniem grosza”. W piśmie od starosty z dn. 13 stycznia 1937 roku zostały rozróżnione typy włóczęgów – na żebraków i na bezrobotnych. Pierwszą kategorię charakteryzował starosta w następujący sposób: „żebracy, najczęściej starcy niezdolni do pracy, którzy nie znajdują zaopatrzenia z tytułu opieki społecznej w swych gminach, udają się do sąsiednich, zwykle bliskich miejscowości, aby zbierać datki”³⁶. Ci, według piszącego, stanowią 25% spośród włóczęgów i nie stanowią niebezpieczeństwa. Zauważa, że społeczeństwo ma życzliwy do nich stosunek, a z ich strony „udzielanie zapomogi traktowane jest jako akt miłosierdzia chrześcijańskiego”. Druga kategoria, czyli bezrobotni zostali przedstawieni jako „ludzie w sile wieku lub nawet młodzi, często z kobietami i dziećmi, pochodzący nierzadko z innych powiatów, a nawet innych województw i odbywający stałą wędrowną bądź pojedynczo, bądź grupowo”³⁷. Ta ostatnia grupa była poddawana ewidencji w postaci zestawień rozsyłanych w poszczególnych województwach pod zapisem „przedmiot: wyłudzenia zapomóg”³⁸. Zestawienia te zawierały informację nt. imienia i nazwiska, daty i miejsca urodzenia, gminy przynależności (np. Wincenty Z., 1.07.91 w Tarnowie, gmina Tarnów; Antoni Ś. Lat 37, gmina Kalisz; Leon M., 27.05.1900 w Panasów, gmina Lwów; Feliks Jan K., ur. 1890 w Wojniczu pow. Bochnia, gmina Bochnia³⁹).

Te dwa typy żebraków (włóczęgów) wymienione na podstawie archiwalnych dokumentów we współczesnych opracowaniach zyskały określenia żebraków stacjonarnych, czyli ludzi żebrzących w jednym miejscu, oraz żebraków ruchomych, wśród których wyróżnia się włóczęgów – którzy, szukając nowych źródeł jałmużny, zmieniają zazwyczaj często miejsce pobytu oraz bezdomnych – którzy „przemieszczają się wzdłuż linii kolejowych, od miasta do miasta, w szczególności między wrześniem a majem”⁴⁰.

³⁴ *Żebraczy biznes*, luty 2012, [w:] <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-83-022012/74371,Zebraczy-biznes.html>

³⁵ Sprawozdanie z działalności Poznańskiego Okręgu Caritas za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1927 r., s. 17, [w:] Państwowe Archiwum w Poznaniu, Akta miasta Poznania, sygn. 3985 *Związek Towarzystwa Dobroczynnego Caritas*

³⁶ Pismo do Panów Starostów Województwa Łódzkiego z dn. 13.01.1937, [w:] Państwowym Archiwum w Kaliszu, Starostwo Powiatowe w Kaliszu, sygn.. 184, *Włóczęgostwo, żebractwo, wyłudzenie wsparcia*.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Pismo od Wojewody Poznańskiego do Magistratu w Zdunach z kwietnia 1926, [w:] Państwowe Archiwum w Kaliszu, Magistrat Zduny, sygn.. 557 *Nadzór nad żebrakami i bezdomnymi oraz poszukiwanymi*

³⁹ Pismo z 2 lipca 1926 r. od wojewody Poznańskiego, [w:] PAK, Magistrat Zduny, sygn. 557.

⁴⁰ D. Chęsy, L. Dyduch, *Żebractwo jako zjawisko patologii społecznej*, Legionowo 2018, s. 15-16. Zob. typy żebraków z uwzględnieniem podziału na żebractwo stacjonarne i ruchome, żebractwo czynne i bierne, żebractwo płytkie, głębokie, na stosowane figury żebracze (kwestarz, grajek uliczny, itp.) [w:] K. Król, *Żebractwo we współczesnej Polsce jako kwestia społeczna*, Konin 2010.

Zebranie już od początku lat 20. XX wieku było plagą większych miast, współcześnie w drugiej dekadzie XXI wieku również ono występuje. Najczęściej jest odnotowywane w formie grupowych żebraczych akcji np. w postaci handlu ludźmi⁴¹, gangów żebraczych, rodzin żebraczych, pojedynczych żebraków.

Począwszy od lat 20. poprzedniego stulecia w większych polskich miastach rozpoczęto prowadzenie akcji przeciwko żebrzącym. Przykładowo w Poznaniu widziano bardzo dużo osób żebrzących w domach prywatnych, na klatkach kamienic, na ulicach, przed i w kościołach. Ten to rozrost żebractwa w okresie dwudziestolecia międzywojennego sprawił, że magistrat Poznania próbował walczyć z tym zjawiskiem, stosując następujące regulacje: „Kupon, który zobowiązuje się płacić stałe składki na rzecz ubogich, wydaje Magistrat tabliczki z napisem „Żebrakom wstęp wzbroniony”, które umieszcza się na widocznym miejscu przy wejściu do lokali. (...) Miejski Urząd Policyjny, przychodząc Magistratowi z pomocą i posiadając prawa egzekutywy, urządza od czasu do czasu obławy i przychwyconych żebraków i włóczęgów odprowadza do aresztu, gdzie się ich legitymuje, goli, strzyże. Otrzymują oni tam ostrzeżenie, iż w razie ponownego przychwycenia ich na gorszym uczynku zastosowany zostanie surowszy rygor”⁴². Do walki z plagą żebractwa również przystąpił Caritas, który w Sprawozdaniu ze swej działalności za 1928 r. przedstawił działania – na rzecz walki z żebractwem. Włączył się w akcję Magistratu Poznańskiego i zaprowadził „tabliczki jałmużnicze z napisem: „Członek Poznańskiego Okręgu „Caritas”. Jałmużnę wydaje za mnie biuro „Caritas”, przy Nowym Rynku 13. Tabliczki te przeznaczone są li tylko dla mieszkań prywatnych, (...) Do tego czasu umieszczono 203 tabliczki tekturowe i 21 tabliczek emaliowanych, a składki z opłat za tabliczki wynoszą miesięcznie 470 zł”⁴³.

Współcześnie również można zetknąć się z akcjami przeciw żebractwu, które są prowadzone przez ośrodki władzy samorządowej (zob. przykład z Ratusza Gdańskiego⁴⁴ - tabela nr 2) w tym w postaci szerzenia hasła wypisanego na ulotkach: „Nie dawaj na ulicy” w wybranych miastach – Częstochowie, Wrocławiu, Radomiu⁴⁵, czy przez działanie prewencyjne Policji Państwowej na rzecz przeciwdziałania żebractwu⁴⁶, czy działania prowadzone przez towarzystwa – Towarzystwo pomocy im. św. Brata Alberta – typu: Kampania przeciw

⁴¹ Wykorzystywanie niepełnosprawnych do zebrania zawodowego – A. Zboińska, *Handel ludźmi. Miała być praca, a zmuszali niepełnosprawnych Rosjan do żebrania*, 16.08.2024, [w:] <https://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/7,48726,31231155,miala-byc-praca-a-zmuszali-niepelnosprawnych-do-zebrania->

w.html?_gl=1*wu0551*_gcl_au*MTg2ODQ5NDQ1Ny4xNzQwNDMxMDI4*_ga*ODQ2MDQ0NDgyLjE3NDA0MzEwMjQ.*_ga_6R71ZMJ3KN*MTc0MjA1NjgzMS42LjAuMTc0MjA1NjgzMS4wLjAuMA; M. Jarmuszczyk, *49-letni Mołdawianin zmuszał do żebractwa w Wielkopolsce? Wkrótce w Kaliszu rusza proces*, 11.09. 2023, [w:] <https://gloswielkopolski.pl/49letni-moldawianin-zmuszal-do-zebractwa-w-wielkopolsce-wkrotce-w-kaliszu-rusza-proces/ar/c1-17876945>

⁴² Pismo z 20 czerwca 1927 r. do Magistratów wszystkich miast (z wyjątkiem Poznania), [w:] PAK, Akta magistratu miasta Zduny, sygn.. 557, *Nadzór nad żebrakami i bezdomnymi oraz poszukiwanymi*.

⁴³ PAP, AmP, sygn.. 3985 *Związek Towarzystwa Dobroczynnego Caritas*

⁴⁴ https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,24933657,stop-zebractwu-dawanie-pieniedzy-na-ulicy-nie-jest-pomaganiem.html?_gl=1*hddd4z*_gcl_au*MTg2ODQ5NDQ1Ny4xNzQwNDMxMDI4*_ga*ODQ2MDQ0NDgyLjE3NDA0MzEwMjQ.*_ga_6R71ZMJ3KN*MTc0MjA1NjgzMS42LjEuMTc0MjA1NzY0OS4wLjAuMA..

⁴⁵ J. Strzelczyk, *Przeciw żebractwu*, 18.04.2001, [w:] <https://czestochowa.naszemiasto.pl/przeciw-zebractwu/ar/c1-5306009>

⁴⁶ *Policja przeciw żebractwu*, [w:] <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-83-022012/74371,Zebraczy-biznes.html>

żebractwu. Dawanie pieniędzy to nie pomoc !⁴⁷

Tabela nr 2. Żebracy

Źródło	Opis	Stosunek do żebraków
PAK ⁴⁸	M. B. urodzona w roku 1910. Córka Józefa (...) szukająca rzekomo pracy wyłudza od gmin na terytorium województw t.j. lwowskiego, (...) i stanisławowskiego, zapomogi na podróż na koszt gminy miasta Stanisławowa. (...) wymieniona to pobieranie zapomóg uprawia jako proceder, uprasza się o zarządzanie powiadomienia odnośnych województw, że wymieniona nie ma (...) w tut. Gminie prawa do () opieki społecznej (...) ⁴⁹	Negatywny
<i>Ucieczka bankiera żebraków,</i> w: <i>Gazeta Powszechna,</i> 26.03.1935 ⁵⁰	Częstochowa. W tajemniczy sposób znikł gospodarz domu noclegowego w Częstochowie Szczygielski. Szczygielski cieszył się wielką popularnością wśród żebraków, którzy z całym zaufaniem oddawali mu do rąk swe oszczędności. Przed kilku dniami rodzina jednego z żebraków przyjechała do Szczygielskiego ze wsi w celu Odebrania swych oszczędności. Szczygielski oświadczył, że pieniądze ulokował w jednym z banków katowickich, wyjechał zatem do Katowic a po powrocie, zamiast zwrócić pieniądze, napisał do zarządu Domu noclegowego list, że z powodu choroby nerwowej nie może dalej pełnić swych funkcji, poczem wyszedł i od tej chwili słuch o nim zaginął. Poszkodowani żebracy, w liczbie 40., rozpoczęli na własną rękę poszukiwania za Szczygielskim	Neutralny, wykorzystanie ich zaufania
PAP ⁵¹	J. Weronika – wyłudzenie zapomogi. (...) J. Weronika ur. 3 II 99r. w Gorzeniu pow. Bydgoski rodzice jej Jan i Marianna K., rzym.-kat. Wyznania, zamieszkała w Nakle w przytułku miejskim. Wymieniona ma wstręt do pracy i cierpi na zaburzenia psychiczne w nieznacznym stopniu. ⁵²	Negatywny
<i>Tragiczna śmierć żebraka,</i> <i>Gazeta Powszechna</i> 30.03.1935 ⁵³	Inowrocław (...)W toku pierwszych dochodzeń policja przypuszczała, że zmarły został napadnięty, uduszony a następnie obrabowany. Dopiero obecnie ustalono, że zmarły nazywa się Wojciech Małecki i mieszka stale w Inowrocławiu. Staruszek, mimo 83 lat udał się pieszo z Inowrocławia do Bydgoszczy. Żebrząc po drodze. Przypuszczalnie Zemdlął on z wycieńczenia a następnie zamarzył na śniegu.	współczucie
PAP ⁵⁴	S. Józef (...) czując wstręt do pracy, włóczę się po całej Polsce, wyłudając od różnych urzędów zasiłki pieniężne na rachunek Pińska. S. Józef zawodu stolarz w zawodzie swoim nie pracuje, zajmując się wykonywaniem różnych sztuk magicznych itp. (...)	negatywny
Katarzyna Kijakowska,	– Widok żebraków przed kościołem jest przerażający – mówi nasz Czytelnik. – Raz siedzi ta kobieta z małym dzieckiem, innym	współczucie

⁴⁷ <https://www.bezdomnosc.org.pl/kampania-przeciw-zebractwu-dawanie-pieniedzy-to-nie-pomoc/>

⁴⁸ PAK, Magistrat Zduny, sygn.. 557 *Nadzór nad żebrakami i bezdomnymi oraz poszukiwanymi*

⁴⁹ Pismo do Wojewody w Stanisławowie, z dn. 1 września 1925 r., [w:] PAK, Magistrat Zduny, sygn.. 557 *Nadzór nad żebrakami i bezdomnymi oraz poszukiwanymi*.

⁵⁰ *Gazeta Powszechna*, Poznań, wtorek, 26 marca 1939 r., nr 72, s. 1.

⁵¹ PAP, Akta Urzędu Policji miasta Rogoźno wielkopolskie, sygn.. 2426 *Żebracy i włóczęgi*

⁵² Pismo z dn.. 15 stycznia 1935 r., [w:] PAP, AUPmR, sygn..2426 *Żebracy i włóczęgi*

⁵³ *Gazeta Powszechna*, Poznań, 30.03.1935, nr 76, s. 2.

⁵⁴ PAP, AUPmR, sygn..2426, *Żebracy i włóczęgi*,

⁵⁵ Pismo do Polskiego Urzędu Wojewódzkiego w Brześciu z 6 sierpnia 1935 r., w PAP, AUPmR, sygn. 2426 *Żebracy i włóczęgi*

<p>Oleśnica: <i>Żebrzą przy kościolach</i>; 23.01.2014, w: olesnica.naszemiasto.pl</p>	<p>razem mężczyzna. Dorosłych mi nie szkoda, ale dziecka tak. Zwłaszcza, że jest zimno. Strach pomyśleć, co będzie jak przyjdą przymrozki. Ktoś powinien się tymi ludźmi zająć. Zbigniew Puszczyński z oleśnickiej straży miejskiej twierdzi, że strażnicy – owszem – mogliby interweniować, ale tylko wtedy, gdyby mieli sygnał od właściciela terenu. – Chodzi o kościół, ale też np. pobliską Stokrotkę – mówi. – Jeśli proboszcz albo kierownik sklepu powiedzieliby nam, że żebracy im przeszkadzają, musielibyśmy ich stamtąd zabrać. W przeciwnym wypadku nie mamy takiego obowiązku – mówi Puszczyński.⁵⁶</p>	
<p>Anna Dobiegała, <i>Stop żebractwu w Gdańsku! "Dawanie pieniędzy na ulicy nie jest pomaganiem"</i>; 26.06.2019, w: wyborcza.pl</p>	<p>Jeżeli dajemy pieniądze, one razem z człowiekiem pozostają na ulicy – mówi wiceprezydent Gdańska Piotr Kowalczyk, który zainicjował we wtorek akcję przeciwko żebraniu na ulicach. „Okaz serce... nie dawaj pieniędzy osobie żebrzącej na ulicy, bo tam zostanie! Pomagaj mądrze!” – ulotki o takiej treści w kilku językach (...)⁵⁷</p>	<p>neutralna</p>

Wolność żebraków wyznaczana jest przez nich samych – to oni decydują o formie pozyskiwania środków do życia, jak również jest poddawania ograniczeniu ze względu na blokady w postaci uzależnień (narkotyków, alkoholu), braku pracy (żebracy z wyuczonym zawodem, w którym nie mogą pracować), czy bariery – społeczną nieakceptowalność ich działalności z wykorzystaniem do żebractwa całych rodzin, w tym dzieci⁵⁸, czy hipokryzji żebraków, których faktyczny majątek jest znacznie większy niż przeciętnego obywatela Polski – co potwierdzają przykłady – z dokumentu z 1 lipca 1921 r.⁵⁹, na podstawie którego z obserwacji poczynionych przez przedstawicielkę Deputacji Ubogich, można wnosić, iż ich los nie był zbyt trudny, a korzyści wynosili z żebractwa niemałe, na co wskazuje zapis: „Przy kościele Bożego Ciała, zuchwałość żebractwa dochodzi do tego stopnia, że wyciągając rękę po jałmużnę – z drugiej zjadają śniadanie złożone z bułki z masłem i kiszka – na co nie może pozwolić sobie człowiek, ciężko na chleb pracujący”⁶⁰, jak również ustęp z artykułu na stronie fokus.pl – „Szacuje też, że dzienny zarobek żebraka w Polsce wynosi 200–500 złotych. Jej samej podczas przeprowadzanych na użytek swoich badań żebraków udawało się ściągać nawet 70 złotych w ciągu godziny”⁶¹.

3. Seniorzy

Zarówno wśród bezdomnych, jak i żebraków można odnotować osoby starsze, schorowane, z niepełnosprawnościami, zarówno sto lat temu, jak również współcześnie. Na przestrzeni dziejów, z przyczyn moralno-etycznych, jak również społecznych starano się zapewniać pomoc osobom starszym. Zważywszy na fakt, iż w 1889 r. został wprowadzony pierwszy system emerytalno-rentowy, którego „ojcem był Otto von Bismarck”⁶², a pierwsza emerytura została

⁵⁶ <https://olesnica.naszemiasto.pl/olesnica-zebrza-przy-kościolach/ar/c1-2139272>

⁵⁷ https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,24933657,stop-zebractwu-dawanie-pieniedzy-na-ulicy-nie-jest-pomaganiem.html?_gl=1*hcdd4z*_gcl_au*MTg2ODQ5NDQ1Ny4xNzQwNDMxMDI4*_ga*ODQ2MDQ0NDgyLjE3NDA0MzEwMjQ.*_ga_6R71ZMJ3KN*MTc0MjA1NjgzMS42LjEuMTc0MjA1NzY0OS4wLjAuMA..

⁵⁸ R. Suchenek: *Rodziny żebracze w XX wieku i w XXI wieku (zarys problemu)*, [w:] Wyjechać czy pozostać? Wokół dylematów rynku pracy, pod red. M. Dudy, B. Majerek, Kraków 2015, s. 9-25.

⁵⁹ APA, Starostwo Grodzkie miasta Poznania, sygn.. 150 *Żebractwo*.

⁶⁰ Pismo do Starostwa Grodzkiego w Poznaniu z dn. 1 lipca 1921, [w:] PAP, Starostwo Grodzkie miasta Poznania, sygn.. 150 *Żebractwo*.

⁶¹ A. Fedorowicz, *Bogaty jak... żebrak. Zbiera nawet 500 zł dziennie*, 23.09.2019, [w:] <https://www.focus.pl/artykul/bogaty-jak-zebrak-najlepsi-zebracy-zarabiaja-jak-menedzerowie>

⁶² *Kto wymyślił emerytury? Historia w Polsce i na świecie*, [w:] Inflanty, 12.07.2024, [w:]

wprowadzona w Wielkiej Brytanii w 1909 r.⁶³, a w II Rzeczypospolitej pod względem prawnym świadczenia emerytalno-rentowe ustalała Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym, w której to w Rozdziale 2. Pojawiły się zapisy nt. Świadczeń pieniężnych emerytalnych w art. 153 – art. 170, Świadczeń w naturze ubezpieczenia wypadkowego i emerytalnego robotniczego (lecznictwo, protezy i opieka w zakładach zamkniętych) w art. 171 – art. 178⁶⁴, toteż osoby starsze, nie mogące liczyć na pomoc własnych dzieci lub rodziny były skazane na poszukiwanie miejsc w przytułkach dla starców, opieki udzielanej np. przez Deputację Ubogich. Ponadto w polskiej rzeczywistości dwudziestolecia międzywojennego przez cały okres jego trwania osoby starsze żyjące na wsi nie były objęte systemem emerytalno-rentowym⁶⁵. W dokumentacji prowadzonej przez organizacje kościelne i społeczne pozyskać można informacje nt. pensjonariuszy przytułków, schronisk, domów przykościelnych (zob. tabela nr 3). W jednym z dokumentów – sprawozdaniu z 1931 r. z działalności Przytułku dla starców, który był „Przeznaczony jest głównie dla starych rodziców mających alimenty u dzieci”⁶⁶, została odnotowana informacja nt. środków przekazywanych przez dzieci na rzecz starszych mężczyzn przebywających w schronisku, co poświadcza fakt konieczności partycypacji w kosztach w utrzymaniu seniorów przez potomstwo. Pozostałe instytucje świadczące od końca XIX w. po lata 30. XX wieku pomoc ludziom starszym, w tym schorowanym, kalekom, korzystały z środków pozyskanych od darczyńców, z diecezji. W przypadku przytułków prowadzonych przez zgromadzenia zakonne (zob. tabela nr 3) w dokumentach (sprawozdaniach z działalności) odnotowywany był fakt nieotrzymywania pomocy finałowej od państwa. Takie relacje o podłożu opiekuńczym sprzyjały poczuciu utraty częściowej wolności – blokady typu naturalnego jako wynik chorób związanych z wiekiem, oraz bariery wywołane brakiem możliwości samozaopiekowania się, koniecznością bycia pod opieką przytułków.

Współcześnie z racji zjawiska nadmiernie starzejącego się społeczeństwa, które potwierdzają prognozy GUS⁶⁷, dla seniorów, którzy są beneficjentami ZUS, czekają instytucje, które w szerokim spektrum swej działalności pragną pomagać osobom starszym, sprawiać, by te na każdym etapie starości były aktywne⁶⁸. Do tych instytucji w 20 latach XXI w. zalicza się – schronisko dla bezdomnych, noclegownie, środowiskowe domy samopomocy, placówki zapewniające całodobową opiekę, rodzinne domy pomocy, domy pomocy społecznej. Oprócz tych zakładów stacjonarnej pomocy społecznej, dla seniorów są przeznaczone działające domy opieki prowadzone przez fundacje, zakony, itp. (zob. tabela nr 3.).

Każda z wymienionych instytucji, jak również uniwersytety trzeciego wieku, pragną, korzystając z piramidy potrzeb A. Masłowa, gerontologii, ageizmu⁶⁹, wyzwolić poczucie wolności, zminimalizować ograniczenia wolności w postaci blokad – naturalnych, psychicznych, wynikających z chorób rozwijających się w wieku starczym, jak również barier społecznych, wynikających z braku dostępu do urządzeń technicznych⁷⁰, Internetu, itp. na rzecz

<https://infantylny.pl/kto-wymyslil-emerytury-historia-w-polsce-i-na-swiecie/>

⁶³ „Emerytura starcza”, [w:] https://www-plsa-co-uk.translate.google.com/Policy-and-Research/Topics/State-pension-reform?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=rq

⁶⁴ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330510396>

⁶⁵ *Kto wymyślił emerytury? Historia w Polsce i na świecie*, [w:] Infanty, 12.07.2024, [w:] <https://infantylny.pl/kto-wymyslil-emerytury-historia-w-polsce-i-na-swiecie/>

⁶⁶ Krótki opis Instytucji Kulturalno-Społecznych w Liskowie – ziemi Kaliskiej, [w:] AAC, sygn.. KB 35, *Katolickie Stowarzyszenie Dobroczynności Diecezji częstochowskiej pod nazwą „Caritas” 1931-1939, 1945/6.*

⁶⁷ „Według prognozy GUS, liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w Polsce w roku 2030 ma wzrosnąć do poziomu 10,8 mln, a w 2050 r. wynieść 13,7 mln.” Zob. *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r. Urząd Statystyczny w Białymstoku*, Warszawa, Białystok 2022, s. 10.

⁶⁸ *Aktywny senior. Człowiek spełniony*, pod red. A. Skrzek, Warszawa 2020.

⁶⁹ P. Ziółkowski, *Szkice z pedagogiki senioralnej*, Bydgoszcz 2017, s. 143.

⁷⁰ W wyniku prowadzonych badań wśród osób starszych pokolenia powojennego wyżu demograficznego można podać za Marcinem Muszyńskim, że seniorzy sobie cenią m.in. lepszą dostępność do sprzętu

osób w wieku senioralnym tworzone są programy rozwijające ich umiejętności, sprawności fizyczne, znajomość języków obcych⁷¹.

Tabela nr 3. Instytucje świadczące pomoc seniorom

Źródło	Instytucja świadcząca pomoc	Założyciele	Liczba osób objęta pomocą
AAC	Przytułek dla starców w Będziniu ⁷²		30 osób
AAC	Przytułek dla starców w Radomsku ⁷³	Aleksander Koniecpolski	
AAC	Przytułek dla starych, słabych i bezdomnych kobiet robotnic fabrycznych. Zakład założony w 1910 r. ⁷⁴	Z inicjatywy matki generalnej Anieli Godeckiej	
AAC	Schronisko św. Antoniego dla paralityków powstałe w 1898 r. w Częstochowie	Z inicjatywy Marii hr. Czarneckiej. Zarządzany przez Siostry Zgromadzenie św. Wincentego a Paulo	w okresie od 1 kwietnia 1937 do 31 marca 1938 było: na początku okresu sprawozdawczego 30 mężczyzn, 100 kobiet; pod koniec okresu sprawozdawczego 39 mężczyzn, 106 kobiet ⁷⁶
AAC	Schronisko dla starszych kobiet przy kościele parafialnym w Gołonóg	Proboszcz parafii Gołonóg	Kilka kobiet
AAC	Przytułek dla starców, ul Ogrodowa 43/45	Towarzystwo Dobroczynności dla Chrześcijan w Częstochowie	w okresie od 1 kwietnia 1937 do 31 marca 1938 było: na początku okresu sprawozdawczego 15 mężczyzn, 147 kobiet; pod koniec okresu sprawozdawczego 18 mężczyzn, 194 kobiet

elektronicznego, samochodów w pocz. XXI w. zob. więcej [w:] M. Muszyński, *Uczenie się stawania się osobą starą*, Łódź 2024, s. 182 i nast.

⁷¹ J. Kilszcz, *Psychologia potrzeb osób starszych. Potrzeby psychospołeczne po 65. roku życia*, Warszawa 2019; B. Ziębińska, *Uniwersytet Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Katowice 2010.

⁷² Pismo z dn. 8.05.1930 do Ks. Biskupa Pawła Kubickiego w Sandomierzu, [w:] Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie, KB 34, *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929-1939*.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Pismo z dn. 20.09.1930 do Kurii Biskupiej w Częstochowie od Przełożonej Generalnej Małych Sióstr Niepokalanego Seca Marji, [w:] AAC, KB 34, *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929-1939*.

⁷⁵ Pismo z 27.09.1930 r. do Kurii Biskupiej w Częstochowie, [w:] AAC, KB 34 *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929-1939*.

⁷⁶ Sprawozdanie z dn. 31 marca 1938 r., [w:] AAC, KB 34 *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929-1939*.

⁷⁷ Pismo z 26.02.1931 do Kurii Biskupiej w Częstochowie, w AAC, KB 34 *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929-1939*.

AAC	Schronisko dla staruszek	Zakład św. Józefa	Staruszek stałych płci męskiej – 1, Płci żeńskiej - 22 ⁷⁸
AAC	Przytułek dla starców, powstały w 1912 r.	„Przeznaczony jest głównie dla starych rodziców mających alimenty u dzieci” ⁷⁹	Dla 6 starców
domyopieki.pl	Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Siostry Franciszki	Dom istnieje od 1932 roku przeznaczony jest dla osób w podeszłym wieku oraz przewlekłe somatycznie chorych, kobiet i mężczyzn. ⁸⁰	Dla 55 osób
domseniora- pierzchnica.pl	Dom Seniora im. Sue Ryder w Pierzchnicy	Dom powstał z inicjatywy Samorządu Gminy Pierzchnica oraz przy pomocy finansowej: Fundacji Sue Ryder w Warszawie, Fundacji Przezorność i Bouver Foundation. ⁸¹	
lesnydomseniora.pl	Leśny Dom Seniora	Leśny Dom Seniora powstał z myślą o zapewnieniu seniorom miejsca, w którym będą czuć się jak w domu. Chcieliśmy stworzyć przestrzeń, która łączy profesjonalną opiekę z ciepłą, rodzinną atmosferą. Dziś jesteśmy dumni, że nasi mieszkańcy mogą cieszyć się spokojem, troską i aktywnym życiem w otoczeniu natury ⁸² Oferujemy pokoje 1-, 2- i 3- osobowe z prywatnymi łazienkami, zapewniającymi pełną prywatność i wygodę. ⁸³	
wsparcie.um.warszawa.pl	Dzienne Domy Pomocy Społecznej	Poszczególne ośrodki pomocy społecznej oferują dodatkowe wsparcie dla seniorów w postaci domów dziennego pobytu, działających zazwyczaj od poniedziałku do piątku w godzinach 8:00- 16:00. Placówki te stworzono z myślą o podtrzymywaniu kondycji psychicznej i zwalczaniu osamotnienia osób starszych. ⁸⁴	
https://tutw.org/	Toruński Uniwersytet Trzeciego Wieku	Podstawowymi celami działania TUTW jest rozwijanie sprawności intelektualnej i fizycznej oraz	

⁷⁸ Sprawozdanie Zakładu św. Józefa z dn. 31 marca 1938 r., [w:] AAC, KB 34, *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929-1939*.

⁷⁹ Krótki opis Instytucji Kulturalno-Społecznych w Liskowie – ziemi Kaliskiej, [w:] AAC, sygn.. KB 35, *Katolickie Stowarzyszenie Dobroczynności Diecezji częstochowskiej pod nazwą „Caritas” 1931-1939, 1945/6*.

⁸⁰ <https://domyopieki.pl/prezentacja/dom-pomocy-spolecznej-prowadzony-przez-siostry-franciszki.391.html>

⁸¹ <https://domseniora-pierzchnica.pl/>

⁸² <https://lesnydomseniora.pl/o-nas/>

⁸³ <https://lesnydomseniora.pl/oferta/>

⁸⁴ <https://wsparcie.um.warszawa.pl/domy-dziennego-pobytu>

		<p>podnoszenie komfortu życia ludzi starszych poprzez ich wszechstronną aktywizację. Realizując te cele, Uniwersytet organizuje wykłady, dyskusje, lektoraty językowe, naukę obsługi komputera, zespoły twórcze, zajęcia sportowo-rekreacyjne, wycieczki, turnusy rehabilitacyjne, imprezy kulturalne i integracyjne. Toruński Uniwersytet Trzeciego Wieku umożliwia również integrację członków ze środowiskiem lokalnym poprzez współpracę swoich wolontariuszy z instytucjami, organizacjami i osobami indywidualnymi.⁸⁵</p>	
--	--	--	--

Próby wyrównania potrzeb – szczególnie przynależności, samorealizacji, jak również zredukowania granic wolności, nie zawsze przynoszą zamierzony cel, szczególnie w przypadku osób starszych, które żyją w pojedynkę, nie mają możliwości korzystania z dobrodziejstw przedkładanych osobom starszym. Ponadto stereotypowe zachowania osób bliskich i trzecich ujmowane w tzw. „grzechy ageizmu” – niedostrzeżenia, lekceważenia ośmieszenia, nadopiekuńczości protekcyjności, segregacja itp.⁸⁶, prowadzą do wycofania się społecznego. Bezradność charakterystyczna dla wieku sędziwego prowadzi niejednokrotnie do znacznego ograniczenia wolności. Najczęstszymi blokadami w tym okresie życia są blokady naturalne wynikające ze stanu fizycznego (spadku reakcji, powolności w podejmowaniu decyzji, itp.). Mogą one stać się przyczyną różnych przykrych zdarzeń towarzyszących osobom starszym, o czym poświadczają przykłady w tabeli nr 4.

Tabela nr 4. Seniorzy ofiarami wypadków

Seniorzy ofiarami wypadków		
Źródło	Opis wypadku	Próba udzielenia pomocy
<p><i>Bezsilna staruszka pastwą ognia, Gazeta Powszechna, 5.02.1937⁸⁷</i></p>	<p><i>SZAMOTUŁY. Ofiarą przejmującego do głębi wypadku stała się Katarzyna Dolata, zd. Błaszyk, lat 75 zamieszkała samotnie przy ul. Lipowej nr 5 w domu (p. Skorupskiego). Onegdaj w godzinach popołudniowych zaniepokoił sąsiadów śwąd, wydobywający się z jej mieszkania. Po otwarciu drzwi, znaleziono przed nimi nieprzytomną staruszkę, straszliwie poparzoną. Okazało się, że ogrzewała ona sobie nogi przy wiadrze, napełnionym rozpalonymi węglami. Od tych zatlily się suknie, które się doszczętnie na niej spaliły. Można przypsuścić, że staruszka, albo zasnęła nad wiadrem, albo też zaczęła się. Z tego stanu obudził ją ból palącego się ciała. Dotknięta zupełną starczą bezselnością i sparaliżowana bólem. Nie zdołała wezwać nikogo na</i></p>	<p>Sąsiedzi. Zakład św. Józefa.</p>

⁸⁵ <https://tutw.org/o-tutw/>

⁸⁶ P. Szukalski, *Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek*, s. 163, [w:] <https://dSPACE.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/3607/7.%20Szukalski.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁸⁷ Gazeta Powszechna, Poznań 5.02.1937, nr 28, s. 5.

	<p>ratunek, ani ugasić płonącej odzieży. Resztą sił dowlokła się do drzwi, u których padła nieprzytomna.</p> <p>Przewieziona natychmiast w stanie dogorywającym, do Zakładu św. Józefa, zmarła o godz. 1 w nocy. (...)</p>	
<p>Senior stracił 135 tysięcy złotych. Policjanci do sprawy zatrzymali 29-latkę, 25.08.2023, w: policja.pl</p>	<p>71-latek z powiatu wschowskiego to kolejna osoba, która padła ofiarą oszustwa. Senior dał wiarę fałszywej historii związanej z uczestnictwem w wypadku drogowym jego rodziny i przekazał oszczędności swojego życia. W wyniku podjętych czynności do sprawy policjanci zatrzymali jedną osobę, która już usłyszała zarzuty.</p> <p>We wtorek / 22 sierpnia/ na telefon stacjonarny 71-latka zadzwoniła osoba podająca się za funkcjonariusza Policji. Ta poinformowała seniora o nieprawdziwym zdarzeniu drogowym z udziałem jego zięcia, który spowodował wypadek i w celu uniknięcia jego zatrzymania należy wpłacić kaucję w wysokości 135 tysięcy zł. Senior niczego nie świadomy, zgodnie z instrukcją przekazał pieniądze kurierowi, który podjechał pod dom uszkodzonego.</p> <p>(...)ustalili i zatrzymali mężczyznę podejrzanego o udział w oszustwie metodą „na policjanta”. Zatrzymano to 29-letni mieszkaniec powiatu leszczyńskiego. Podejrzanym trafił do policyjnego aresztu. Usłyszał on zarzut pomocnictwa przy oszustwie.⁸⁸</p>	<p>Policja</p>
<p>Łukasz Zboralski, Kierowca przekraczał prędkość i potrącił seniora na pasach, 9 grudnia 2022, w: onet.pl</p>	<p>Prokuratura: winna jest ofiara Kierowca BMW w Radomiu znacznie przekroczył prędkość i potrącił 70-letniego pana Józefa wchodzącego na przejście dla pieszych. Powołany przez prokuraturę biegły napisał m.in., że gdyby kierowca jechał wolniej, to wypadek skończyłby się jeszcze gorzej. Śledczy sprawę umorzyli. Uznali, że winny jest tylko potrącony senior.⁸⁹</p>	
<p>Wojciech, Łaskarzewski, Dramat przed blokiem w Legionowie. Senior znalazł się pod śmieciarką, 28 października 2024, fakt.pl</p>	<p>Incydent miał miejsce w poniedziałek 28 października ok. godziny 10:30 przy ulicy Sowińskiego 11. Ekipa zajmująca się wywozem odpadów próbowała podjechać jak najbliżej śmietnika, skąd zamierzała zabrać kubły i wyspać ich zawartość do ciężarówki. Kierowca manewrował pojazdem na chodniku. Cofał i nie zauważył starszego mężczyznę. Pieszy natomiast nie zdążył umknąć przed zagrożeniem.</p> <p>70-latek został potrącony i niefortunnie wpadł pod pojazd. Świadcówce zdarzenia próbowali mu pomóc, ale nie byli w stanie go samodzielnie wydostać. Na miejsce przybyli strażacy, którzy ostatecznie wydobyli ofiarę. Poszkodowany został przekazany załodze karetki pogotowia i przetransportowany do szpitala.</p> <p>Z relacji lokalnych mediów wynika, że starszy mężczyzna doznał urazów, ale był przytomny. Szczegółowe obrażenia nie są jeszcze znane. Policja będzie ustalać okoliczności i przyczyny wypadku.⁹⁰</p>	<p>Służby ratownictwa medycznego</p>

Zakończenie

⁸⁸ <https://policja.pl/pol/aktualnosci/234947,Senior-stracil-135-tysiecy-zlotych-Policjanci-do-sprawy-zatrzymali-29-latka.html>

⁸⁹ <https://www.onet.pl/motoryzacja/brd24pl/kierowca-przekraczal-predkosc-i-potracyl-seniora-na-pasach-prokuratura-winna-jest/cweee6t,30bc1058>

⁹⁰ <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/warszawa/dramat-przed-blokiem-w-legionowie-smieciarka-potracyla-seniora/tpp5pej>

Mówienie o ludziach wykluczonych społecznie wymaga operowania słownictwem, które, oceniając zachowania, oddaje szacunek człowiekowi, zachowując jego odrębność i potrzebę istnienia, jego godność. Używanie języka moralnego pozwala na określanie ludzi żyjących w świecie ludzi wykluczonych w sposób neutralny, bez subiektywnych ocen, bez posługiwania się stereotypowymi określeniami. Cechy ich charakteryzowane zgodnie z etyką można by zawrzeć w określeniach: pragnący wolności, sprawiedliwości, żyjący w ubóstwie bytowym i niekiedy moralnym.

Trzy przybliżone podklasy ludzi marginalizowanych przez społeczeństwo łączy potrzeba wolności i dążenia do ograniczania blokad wolności naturalnych, fizycznych (będących konsekwencjami uzależnień od alkoholu, środków psychoaktywnych, narkotyków), psychicznych, jak również redukcji barier będących wynikiem ubóstwa, bezrobocia, niemożności odnalezienia się ze względu na swoje koncepcje, wcześniejsze doświadczenia wśród innych grup społecznie usankcjonowanych i cieszących się społeczną akceptacją.

Perspektywa stu lat, która była brana pod uwagę przy ukazywaniu potrzeby wolności i jej granic w świecie ludzi wykluczonych, daje obraz w kilku obszarach zbieżny – w sposobach na przeżycie z uwzględnieniem żebraków i ich kategorie, bezdomnych i z przestrzeniami przez nich zajmowanymi, seniorów, którzy muszą polegać na pomocy osób młodszych, ale również daje zaczyny do odrębności w postrzeganiu ludzi marginesu i nie tylko ze względów religijnych (miłosierne gesty), ale również obyczajowych, społecznych – uwzględnianie potrzeby pomocy i zrozumienia ludzi, którzy są obok i nie chcą ingerencji w ich wybory na siłę. Ten ostatni czynnik jest widoczny chociażby w prowadzonych badaniach wśród bezdomnych w 2024 r.⁹¹, czy prowadzeniu programów wsparcia dla seniorów w 2024 r.⁹² i w 2025 r.⁹³

Bibliografia

Źródła:

1. Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie (AAC), sygn.. KB 34 *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929-1939*.
2. Archiwum Archidiecezji w Częstochowie, KB 35, *Katolickie Stowarzyszenie Dobroczynności Diecezji częstochowskiej pod nazwą „Caritas” 1931-1939, 1945/6*.
3. Państwowym Archiwum w Kaliszu (PAK), Starostwo Powiatowe w Kaliszu, sygn.. 184, *Włóczęgostwo, żebractwo, wyludzanie wsparcia*.
4. Państwowe Archiwum w Kaliszu, Magistrat Zduny, sygn.. 557 *Nadzór nad żebrakami i bezdomnymi oraz poszukiwanymi*
5. Państwowe Archiwum w Poznaniu (PAP), Akta miasta Poznania (AmP), sygn.. 3985 *Związek Towarzystwa Dobroczynnego Caritas*.
6. Państwowe Archiwum w Poznaniu, Akta Urzędu Policji miasta Rogoźno wielkopolskie (AUPmR), sygn.. 2426 *Żebracy i włóczęgi*
7. Państwowe Archiwum w Poznaniu, Starostwo Grodzkie miasta Poznania, sygn.. 150 *Żebractwo*
8. *Bezsilna staruszka pastwą ognia*, Gazeta Powszechna, 5.02.1937, nr 28, s. 5.
9. Dziennik Zachodni, 5.05.2013, [w:] <https://dziennikzachodni.pl/bezdomni-graja-w-pilke-na-ulicy-w-czestochowie-zdjecia/ar/885626>

⁹¹ Wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – Edycja 2024, [w:] <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych---edycja-2024>

⁹² Program Korpus Wsparcia Seniorów na rok 2024, [w:] <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-korpus-wsparcia-seniorow-2024>

⁹³ Program Korpus Wsparcia Seniorów na rok 2025, <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-korpus-wsparcia-seniorow-na-2025-rok>

10. Express Ilustrowany, 03.01.2015, [w:] <https://expressilustrowany.pl/bezdomni-w-sklepach-tramwajach-i-autobusach-brudnym-i-cuchnacym-zabrania-sie-zdjecia/ar/c3-3703492>
11. Gazeta Pomorska, 04.03.2018, [w:] <https://pomorska.pl/tutaj-w-bydgoszczy-od-wielu-lat-nocuja-bezdomni-zdjecia/gh/12979118>
12. Gazeta Powszechna, Poznań, 29.03.1935, nr 75, s. 1.
13. Gazeta Powszechna, Poznań, 30.03.1935, nr 76, s. 2.
14. Gazeta Powszechna, Poznań, 25.03.1937, nr 70, s. 4.
15. Gazeta Wyborcza, 08.01.2019, [w:] <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,24340646,jesli-bezdomny-nie-jest-pijany-albo-nie-awanturuje-sie-to-nie.html>
16. Jadłodajnie Caritasu, [w:] <https://metropoliabydgoska.pl/glodni-w-bydgoszczy-gdzie-moga-otrzymac-jedzenie/> i [w:] <https://caritaspoznai.pl/akcje/pomozmy-poznanskim-jadlodajniom-wspierac-ludzi-potrzebujacych>
17. Jarmuszcak M., *49-letni Mołdawianin zmuszał do żebractwa w Wielkopolsce? Wkrótce w Kaliszu rusza proces*, 11.09. 2023, [w:] <https://gloswielkopolski.pl/49letni-moldawianin-zmuszal-do-zebractwa-w-wielkopolsce-wkrotce-w-kaliszu-rusza-proces/ar/c1-17876945>
18. Kampania przeciw żebractwu, [w:] <https://www.bezdomnosc.org.pl/kampania-przeciw-zebractwu-dawanie-pieniedzy-to-nie-pomoc/>
19. Kobieta.pl, 06.06.2022, [w:] <https://www.kobieta.pl/tak-zyjemy/gwiazdy/anna-karwan-byla-bezdomna-mieszkałam-kilka-miesiecy-na-dworcu-centralnym-jak-do-tego-doszło-220606125726/>
20. Komenda Miejska Policji w Żorach, 04.11.2024, [w:] <https://zory.policja.gov.pl/k31/informacje/wiadomosci/127502,Wepchnal-bezdomnego-pod-kola-pojazdu.html>
21. Łaskarzewski W., *Dramat przed blokiem w Legionowie. Senior znalazł się pod śmieciarką*, 28 października 2024, [w:] <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/warszawa/dramat-przed-blokiem-w-legionowie-smieciarka-potraca-seniora/tpp5pej>
22. Miejski Reporter, 22.12.2024, [w:] <https://miejskireporter.pl/tragedia-na-dworcu-centralnym-zmarl-bezdomny/>
23. o2.pl, 01.09.2023, [w:] <https://www.o2.pl/informacje/koszmar-nastolatkowiewepchneli-bezdomnego-pod-kola-trolejbusu-6936973837900416a>
24. Policja przeciw żebractwu, [w:] <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-83-022012/74371,Zebraczy-biznes.html>
25. Portal złotowskie.pl, 14.04.2021, [w:] <https://zlotowskie.pl/artykul/bezdomni-coraz-bardziej-n1161101>
26. Program Korpus Wsparcia Seniorów na rok 2024, [w:] <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-korpus-wsparcia-seniorow-2024>
27. Program Korpus Wsparcia Seniorów na rok 2025, [w:] <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-korpus-wsparcia-seniorow-na-2025-rok>
28. *Senior stracił 135 tysięcy złotych. Policjanci do sprawy zatrzymali 29-latkę*, 25.08.2023, [w:] <https://policja.pl/pol/aktualnosci/234947,Senior-stracil-135-tysiecy-zlotych-Policjanci-do-sprawy-zatrzymali-29-latka.html>
29. Stop żebractwu. Dawanie pieniędzy na ulicy nie jest pomaganiem, [w:] https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,24933657,stop-zebractwu-dawanie-pieniedzy-na-ulicy-nie-jest-pomaganiem.html?_gl=1*hcdd4z*_gcl_au*MTg2ODQ5NDQ1Ny4xNzQwNDMxMDI4*_ga*ODQ2MDQ0NDgyLjE3NDA0MzEwMjQ.*_ga_6R71ZMJ3KN*MTc0MjA1NjgzMS42LjE uMTc0MjA1NzY0OS4wLjAuMA

30. Strzelczyk J., *Przeciw żebractwu*, 18.04.2001, [w:] <https://czestochowa.naszemiasto.pl/przeciw-zebractwu/ar/c1-5306009>

31. Wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – Edycja 2024, [w:] <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych---edycja-2024>

32. Zboińska A., *Handel ludźmi. Miała być praca, a zmuszali niepełnosprawnych Rosjan do żebrania*, 16.08.2024, [w:] https://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/7,48726,31231155,miala-byc-praca-a-zmuszali-niepelnosprawnych-do-zebrania-w.html?_gl=1*wu0551*_gcl_au*MTg2ODQ5NDQ1Ny4xNzQwNDMxMDI4*_ga*ODQ2MDQ0NDgyLjE3NDA0MzEwMjQ.*_ga_6R71ZMJ3KN*MTc0MjA1NjgzMS42LjAuMTc0MjA1NjgzMS4wLjAuMA

33. Zboralski Ł., *Kierowca przekraczał prędkość i potrącił seniora na pasach*, 9 grudnia 2022, [w:] <https://www.onet.pl/motoryzacja/brd24pl/kierowca-przekraczal-predkosc-i-potrakil-seniora-na-pasach-prokuratura-winna-jest/cweee6t,30bc1058>

34. Żebrzą przy kościołach, [w:] <https://olesnica.naszemiasto.pl/olesnica-zebrza-przy-kosciolach/ar/c1-2139272>

Opracowania:

1. *Aktywny senior. Człowiek spełniony*, pod red. A. Skrzek, Warszawa 2020.
2. D. Chęsy, Dyduch L., *Żebractwo jako zjawisko patologii społecznej*, Legionowo 2018.
3. Domańska E., *Wiedza o przeszłości – perspektywy na przyszłość*, [w:] „Kwartalnik Historyczny” R. CXX, 2013, nr 2, s. 233-235.
4. „Emerytura starcza”, [w:] https://www-plsa-co-uk.translate.goog/Policy-and-Research/Topics/State-pension-reform?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=rq
5. Górecki O., *Granice wolności jednostki – problemy metodologiczne i klasyfikacja pojęcia*, s. 73-73, [w:] http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79027/04_Gorecki_O_Granice_wolnosci_jednostki_problemy_metodologiczne_i_klasyfikacja_pojecia.pdf, dostęp: 11.02.2025.
6. Hare R.M., *Myślenie moralne. Jego płaszczyzny, metody i istota*, przekł. J. Margański, Warszawa 2001, s. 80.
7. Kilszcz J., *Psychologia potrzeb osób starszych. Potrzeby psychospołeczne po 65. roku życia*, Warszawa 2019.
8. K. Król, *Żebractwo we współczesnej Polsce jako kwestia społeczna*, Konin 2010.
9. *Kto wymyślił emerytury? Historia w Polsce i na świecie*, [w:] *Inflanty*, 12.07.2024, [w:] <https://infantylny.pl/kto-wymyslil-emerytury-historia-w-polsce-i-na-swiecie/>
10. Labuda G., *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznej z Posłowie*, Poznań 2010.
11. Leszczyński D., *Struktura poznania i obraz świata. Zagadnienia podmiotowych warunków poznania we współczesnej filozofii*, Wrocław 2010.
12. „Lump, menel, alkoholik”. 6 historii, które łamią stereotypy o bezdomności, [w:] <https://pl.aleteia.org/2021/04/14/lump-menel-alkoholik-6-historii-ktore-lamia-stereotypy-o-bezdomnosci>
13. *Metaetyka*, [w:] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/metaetyka;3939972.html>
14. Muszyński M., *Uczenie się stawania się osobą starą*, Łódź 2024.
15. Pańczyszyn A. *Inkluzja społeczna – podstawowy przegląd*, [w:] <https://kompasesg.pl/esg/inkluzja-spoeczna-podstawowy-przeglad/>, dostęp: 11.02.2025
16. Saja K., *Semantyka moralności a kryteria wyboru teorii metaetycznej*, *Etyka* 41, 2008, s. 147-161.
17. Suchenek R., *Rodziny żebracze w XX wieku i w XXI wieku (zarys problemu)*, [w:] *Wyjechać czy pozostać? Wokół dylematów rynku pracy*, pod red. M. Dudy, B. Majerek, Kraków 2015, s. 9-25.

18. *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r.* Urząd Statystyczny w Białymstoku, Warszawa, Białystok 2022.
19. Ślęczek-Czakon D., *Jak myśleć o sprawach moralnych? Koncepcja Richarda Mervyna Hare'a*, [w:] "Folia Philosophica" T. 29, (2011, s. 257-275. https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/2259/4/Slęczek_Czakon_Jak_myslec_o_sprawach_moralnych.pdf
20. Środa M., *Zapomniany język moralności*, [w:] <https://wyborcza.pl/7,75968,30739944,zapomniany-jezyk-moralnosci.html>
21. Szukalski P., *Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek*, s. 163, [w:] <https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/3607/7.%20Szukalski.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
22. Sztumski J., *Systemowa analiza społeczeństwa*, Katowice 2013.
23. Ziębińska B., *Uniwersytet Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Katowice 2010.
24. Ziółkowski P., *Szkice z pedagogiki senioralnej*, Bydgoszcz 2017.
25. *Żebraczy biznes*, luty 2012, [w:] <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-83-022012/74371,Zebraczy-biznes.html>